Iulia Mărgărit

LA SUGESTIA LUI SEXTIL PUŞCARIU. PE URMELE UNUI SEMANTISM PIERDUT: *COAJĂ* „PELLIS”

1. Cuvântul *coajă*, de origine slavă < *кожа*, a stat în atenţia lingviştilor, atunci când s-a avut în vedere semantismul acestuia. Mai întâi, Sextil Puşcariu (LR, I, 282) îl semnalează, menţionându-l printre elementele vechi slave care, pe terenul limbii române, şi-au modificat înţelesul: „*învăli* nu mai însemnează «înfăşura», ca slavul *valiti, clin* nu *cui* ca slavul *klinŭ, coajă* nu «piele», cel puţin la dacoromâni şi aromâni, ca slavul *kóža.*” Ocupându-se de „împrumuturile vechi sud-slave în limba română”, Gheorghe Mihăilă (1960, 76) comentează acelaşi cuvânt din punctul de vedere al accepţiilor cu care acesta este cunoscut, în limba noastră, urmând, până la un punct, DA: a. „scoarţă (de copac etc.)”; b. „învelişul exterior al fructelor, al seminţelor etc.”; c. „învelişul oului”; d. „partea exterioară, mai tare, a unor elemente coapte, fripte etc.”; e. „crusta unei răni”; f. „scoarţa pământului”; g. (înv., rar.) „învelişul tare al unor moluşte sau crustacee”. În mod cu totul surprinzător, slavistul omite sensul 8. din DA [fig.] „vită foarte slabă”. Desfăşurarea de sensuri, astfel limitată, subliniază faptul că lipseşte înţelesul „pellis” al etimonului slav (Berneker, 597), păstrat în bg. *кожа* a. „piele (de om, de animal); b. „blană, piele de animal”; srb. *kőža* „piele (de om, de animal); blană”; sloven. *kóža* „idem”, rus., ucr. *кожа* a. „piele”; b. „blană prelucrată” (*ib.*). Observaţia lui Gheorghe Mihăilă, în acest fel, se alătură celei formulate anterior de Sextil Puşcariu. În consecinţă, putem afirma că, până în prezent, s-a susţinut că înţelesul etimologic al împrumutului vechi slav *coajă* nu s-a perpetuat în limba română[1].

2. Materialele dialectale, mai vechi şi mai noi, oferă informaţii contradictorii în raport cu poziţia celor doi lingvişti citaţi. Cea mai veche atestare pe care o deţinem, *coajă* „piele de animal”, provine din Muntenia: *Locul era pe moşia unor oameni pitici. Cetăţile şi colibele lor erau făcute din* ***coji de oaie*** (P. Ispirescu, *Basme păgâneşti*, 1879, 62). Compusul, pe baza cuvântului în discuţie, asociat cu un determinant, nume de animal, atestă păstrarea semantismului etimologic. Către începutul secolului trecut, Herzog, Gherasim (M., IV, 235) au înregistrat, pentru Bucovina, *coajă* cu înţelesul „vită foarte slabă”. Aceeaşi accepţie, dar în sintagmă, fusese atestată, pentru Moldova, cu puţin timp înainte (valorificată ulterior în DA): *Demult, hăt demult, pe când bunica mamei era copilă mică, în orăşelul Neamţ*

[1] Exemplele ilustrative au fost preluate din *Dicţionar meglenoromân*. *Litera C*., coordonator Nicolae Saramandu, de Nicolae Saramandu, Marilena Tiugan, Alina Celac, Irina Floarea, „Fonetică şi dialectologie”, 2012. Pentru sursele şi siglele corespunzătoare preluate din *Dicţionar* ..., v. revista citată, p. 79–81.

BDD-A10132 © 2014 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 02:02:24 UTC)

trăia o femeie văduvă care avea ca avere câteva ***coji de vaci****, nişte oiţe şi un băieţel slab şi el de sufla vântul prin el* (*Şez.*, VII, 137). Textual, *coji de vaci* desemnează, figurativ, vacile aflate într-un avansat stadiu de degradare fizică, corespunzător expresiei „piele şi os”. Acelaşi sens peiorativ se întâlneşte, după o jumătate de secol, într-un spaţiu total diferit (com. Şercaia, satul Vad din Făgăraş): „vită slabă, neîngrijită” (*Lexic reg.*, II, 41). Recent, semantismul (înv. şi fig.) „vită sau oaie foarte slabă” a fost actualizat în MDA s.v. 18.–19.

Cam în aceeaşi perioadă, cu ultima dintre atestările din palierul dialectal, *Gl. Argeş* aduce date în plus, grupând s.v. *coajă*, câteva expresii al căror nucleu nominal semnifică, de această dată, „piele la om”: *a-i da, a-i trage* (cuiva) *pe* ***coajă*** „a bate (pe cineva)”; *a întări din* ***coajă*** (sau *din piele*) a. „a răbda, a suferi”; b. „a refuza (cuiva) ceva, a se face a nu pricepe”; *a fi tare de* ***coajă*** „a îndura, a răbda; a fi încăpăţânat, a nu ceda”. Indicaţia sinonimică, dintre paranteze, pentru cea de-a doua expresie, *a întări din coajă* (sau *din piele*), relevă faptul că vechiul element slav a continuat să supravieţuiască, neîntrerupt, în lexicul dialectal. În varianta *a o lua pe coajă*, expresia se întâlneşte în ţinutul învecinat (Teleorman), după cum atestă opera lui M. Preda: *„– Ce dracu o fi acolo în Spania, ce caută nemţii acolo?” „– Ce să caute”, răspunse Cocoşilă,* ***„vrea s-o ia pe coajă!”*** (*Moromeţii*, 1955, 130); *„– Ia spune, Polino, vrei* ***s-o iei pe coajă****?” spuse tatăl, ameninţător* (*id., ib.*, 237); *„– Vreţi să vie directorul şi* ***s-o luaţi pe coajă****?”* (*id., ib.*, 423). Peste câteva decenii, expresia apare şi în opera lui D. R. Popescu, *Oraşul îngerilor*, 1985, p. 177: *„– No”, zic, „ai început bine!* ***O iei tu pe coajă****.”* Din mărturia orală a scriitorului, rezultă că a cunoscut expresia în Oltenia, unde şi-a petrecut copilăria. Mai amintim *Ostinato*, 21, de Paul Goma, ca şi *Păsările*, 94, de Alexandru Ivasiuc, care înscriu cuvântul în aceeaşi zonă a atestărilor pentru *coajă*, *recte*, Transilvania şi Muntenia. În ultima dintre provincii, în prezent, *a o lua pe coajă*, în diverse variante, are curs destul de larg.

În domeniul informaţiilor actualizate despre *coajă*, atlasele lingvistice regionale aduc date noi privind conservarea înţelesului etimologic, identificabil în câteva evoluţii de sens, inexplicabile în absenţa acestuia. Pe hărţile ALRR – Munt. şi Dobr., I, h. 1. MN, în puncte din Teleorman, Olt, Argeş, Dâmboviţa şi Giurgiu, respectiv pct. 757, 767, 768, 770–773, 779, 788, 796, 802, 803, 806, 827, a fost notat *coji, pl. tant.*, „mătreaţă”, afecţiune legată de pielea capului … la om (*am făcut* ***coji*** *în cap; ele* [femeile] *ştie, că să lă mai des* / pct. 770; *are* ***coji*** *în cap* / pct. 779), totodată în compusele *coji de cap* / pct. 716, *coji din cap, ib.* / pct. 827, dar şi la animale, *coji* „boală de piele la oi, manifestată prin descuamare şi căderea lânii” (*ib.*, V, Pl. 157 / pct. 714, 763, 773, 827, 891), acestea din urmă reprezentând judeţele Prahova, Argeş, Olt, Constanţa.

3. Semnificativ este faptul că împrumutul slav, cu accepţia menţionată, s-a păstrat nu numai în dacoromână, ci şi în meglenoromână, afirmaţie susţinută de cele mai recente materiale publicate în domeniu: *Dúpu ţ̯ea rugăčúnẹa, muľárẹa ărmási grẹáu̯ă şi rudí únă fẹátă, cu* ***cọajă di pórcu*** *prísti i̯a.* (După acea rugăciune, nevasta rămase grea şi născu o fată cu **piele de porc** pe ea) DP 183/5; ***Cu̯ắja*** *au̯*

BDD-A10132 © 2014 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 02:02:24 UTC)

dărára fu̯ắli, di si pu̯ắrtă ápu. (Pielea o făcură burduf, ca să care apă) MP 244/1; *U scu̯ắsi* ***cu̯ắja*** *[di cápră] di pri i̯a sfi̯ắsi fi̯ắtă*. (Scoase pielea [de capră] de pe ea, [şi] se făcu fată.) MP 128/7; *Gái̯da i fátă din únă* ***cǫ́jă di u̯ái̯ă***. (Cimpoiul e făcut dintr-o **piele** de oaie) Cerna T; ***Cǫ́jă*** *di (la) ókl'ă*. Pleoapă. ALR I, 1, h. 17/013.

Poziţia consolidată a împrumutului slav în meglenoromână se reflectă şi în faptul că acesta a generat numeroase expresii, ca şi în dacoromână: *L'-u anflǫ́* ***cǫ́ja***. (Lit. I-a umflat **pielea** = I-a tras o bătaie) Cap[2] 172/32; ***Cǫ́ja*** *u scǫ́ti*. (Scoate **pielea** [de pe om], îl sărăceşte.) Cap[2] 172/34; *Mi turéşti* ***coj di méčcă***. (Lit. Îmi aruncă **blănuri de urs**. = Îmi vinde *blana ursului* din pădure.) Pap M[2] 66/11; *Nę́ágră* ***cǫ́já̯-ń*** *lipíş pri fáţă*. (Lit. Neagră **piele** mi-ai lipit pe faţă. = M-ai întristat.) Cap[2] 191/5; *Lă prumăncǫ́ cǫ́ja*. (A început să-l „mănânce” **pielea**.) Dms, s.v.; *A̯i* ***cǫ́já̯ă grǫ́ásă***. (Lit. Ai **piele** groasă. = Ai obrazul gros.) Dms.

Prin identificarea sa recentă, lexemul *coajă* îmbogăţeşte, cu o unitate, lista cuvintelor de proveniență veche slavă, existente numai în meglenoromână şi dacoromână (Densusianu, ILR, 214, *Dialectologie*, 103). De altfel, Atanasov 2002 reconfirmă *coajă* (p. 111, 165, 284–285), pl. *coj* (p. 112, 163, 175) în cadrul unui adaos de astfel de împrumuturi: *ămplitiri – împleti, ănvărtiri – învârti, babă-~, brazdă-~, cleşti – cleşte, cloput – clopot, clin, clineati – clin, coajă* „piele” *-~, cojoc-~, coasă-~, coş-~, cusiţă – cosiţă, grendi – grindă, gărşiri, gărşori* „a greşi, a uita” *– greşi, gleznă-~, gol* „dezbrăcat” *– gol, greblă-~, guniri – gonim, izvor, izvorcă – izvor, jal'* „necaz” *– jale; jar-~; lapuviţă – lapoviţă; lipiri – lipi; loncă – luncă; lupată – lopată; niveastă – nevastă; mâncă – moncă – muncă; mănciri* „a se chinui”; *nivoľă – nevoie; părleaz – pârleaz; pârlog – pârloagă; pę́atic, pętic – petic; plaz-~; plătiri – plăti; prag-~; pumiană – pomană; pupărire – opări; rană – rană; răşniţă – râşniţă; răşniri – râşni; sită-~; scǫmp; slab-~; sută-~; trup-~; ubraz – obraz; vreami – vreme*. Reproducerea integrală a listei evidenţiază, pe de o parte, apropierea dintre meglenoromână şi dacoromână, pe de altă parte, semantismul etimologic al unor termeni, *coajă* „piele” (cf. ar. *ķele*), apoi *gol* „dezbrăcat” (cf. *goli* refl. „a se dezbrăca”, în sec. al XVI-lea, *dezgoli* „id.”, în graiurile româneşti din *Bulgaria* – Mărgărit, CES, 94), *mănciri* „a se chinui”, la care a fost omis corespondentul *munci, măncă, mǫncă* „chin, necaz”, la altele, semantismul indicat nu apare în dacoromână: *greşi* „uita”, probabil, un aport ulterior al mediului neoslav. În acest fel, s-ar părea că Atanasov, cel dintâi, menţionează *coajă* „piele” în dacoromână, fără să comenteze şi să indice sursa. Includerea lui într-o enumerare de cuvinte curente a ecranat informaţia, pe care am recuperat-o cu întârziere şi numai după cercetarea dacoromânei din punctul de vedere al împrumutului slav.

4. De curând, *coajă* a reintrat în atenţia lingviştilor, fiind semnalat şi comentat ca termen argotic. (Zafiu 2010, 156). Autoarea consideră că, în această calitate, *coajă* „portofel” a fost creat „prin schimbare semantică dintr-un cuvânt al limbii comune”, fără ca „motivaţia particulară” a mutaţiei să fie tocmai „transparentă” (cum ar fi fost prin corelare cu lexicul dialectal!). Mai degrabă, inovaţia a avut în vedere „evoluţia de tip metaforic: portofelul (sau buzunarul, geanta etc.) acoperă conţinutul valoros, aşa cum o *coajă* acoperă fructul”. În acelaşi timp, se indică şi alte posibile trasee: prin „combinarea metaforei cu metonimia, în limbaj

BDD-A10132 © 2014 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 02:02:24 UTC)

popular”, *coajă* devine „metaforă pentru pielea umană, într-un transfer analogic de la arbore la om”. Nu întâmplător, cea mai cunoscută utilizare a metaforei, expresia *a o lua pe coajă*, semnifică „a fi bătut”. Mai departe, situaţia evoluează previzibil, căci, susţine autoarea, „odată stabilizat, acest sens metaforic se poate extinde către denumirea pieii animale şi, prin metonimie, chiar spre obiecte confecţionate din piele, aşa cum este, în mod tipic, porfofelul”. Mai mult chiar, s-ar putea ca specializarea argotică *coajă* „portofel” să fie cu mult mai veche şi să dateze din vremea în care banii se ţineau în pungi confecţionate, de asemenea, din piele [adică, din *coajă*, am putea adăuga]. Fără să negăm inventivitatea demonstraţiei, aceasta nu ar fi fost necesară dacă istoria limbii române ar fi consemnat semantismul etimologic al împrumutului vechi slav, la nivel dialectal. Corelarea cu datele de pe palierul respectiv, pentru accepţia *coajă* „portofel”, prezintă transparenţă deplină şi este foarte probabil ca tocmai lexemul regional şi învechit să fi fost valorificat, prin preluare în vocabularul specializat al argoului, aşa cum s-a procedat şi în alte cazuri. Un argument suplimentar ar fi marea vitalitate argotică a cuvântului comentat de Rodica Zafiu, în prezent folosit şi pentru a desemna, depreciativ, un obiect fragil, de proastă calitate. Exemplele recente sunt foarte numeroase, dar relevantă, în „cazul” *coajă*, rămâne utilizarea acestuia pentru „caracterizarea peiorativă” a unei maşini. Formularea *Loganul e o coajă de maşină* trimite la *coaja de vacă*, confirmând sursa dialectală de alimentare a vocabularului interlop, evident, cu modificările de rigoare, petrecute în domeniul mijloacelor de transport (vacile erau folosite odinioară şi la tracţiune!).

5. Pe lângă numele *coajă*, materialele dialectal-folclorice atestă prezenţa verbului *coji*, cu înţeles etimologic, „a îndepărta *coaja*, pielea unui animal, a jupui”, un derivat intern, atestând indirect baza derivativă corespunzătoare. Cea mai veche atestare de care dispunem provine din Bistriţa-Năsăud, de la sfârşitul secolului al XIX-lea, de altfel, valorificată şi de DA (Iuliu Bugnariu, *Dicţionar poporal. Cuvinte româneşti din jurul Năsăudului, de popor grăite şi tot pentru popor alcătuite*, „Gazeta de Transilvania”, Braşov 1887/1888). Aproximativ, în aceeaşi epocă, în partea sudică a ţării, *coji* a fost înregistrat, de această dată, în culegeri folclorice: *Dat-a ciuta făr de vad, / Eu mai jos că m-am lăsat / Cu murgu-n apă-am intrat: / În suliţă c-o luai / Şi pe mal c-o aruncai, / Zăbovii pân ce-o* ***cojii*** (= belii) (Teodorescu, P. P., 69). Adaosul din paranteză, o intervenţie a culegătorului pentru a asigura comprehensiunea verbului, prin repetare, prezintă o anumită relevanţă: *Unii la berbeci* ***cojea*** (= jupuiau) / *Alţii lemne grămădea, / Alţii carne perpelea* (*id., ib.*, 515). Procedeul instituit denotă preocuparea autorului pentru claritatea versurilor prin asigurarea glosării corespunzătoare pentru verbul *coji*. Acelaşi semantism apare şi în textele provenind din Bucovina, puţin timp mai târziu: *Alţii oi că* ***cojea,*** */ Alţii* ***maiuri*** [= ficaţi] *pârjolea / Inimioara-şi mai prindea* (Vasiliu, *Cântece*, 17).

Materialele dialectale culese, în ultimul timp, pentru AFLR îmbogăţesc atestările. Culegerile de texte dialectale, din partea sudică a ţării, aduc date suplimentare, atestând o anumită actualizare a semantismului de bază, în cazul verbului aflat încă în uz. De pildă, acţiunea prin care se îndepărtează *coaja* poate fi săvârşită atât de om, cât şi de animalele de pradă: [Ursul] *nu mănâncă carnea, dăcât o*

BDD-A10132 © 2014 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 02:02:24 UTC)

cojeşte *oaia, rămâne* ***pielea****-ntreagă. O* ***cojeşte*** *ca omu, cu ghearele dă alături* ***pielea*** (AFLR / pct. 674, Nucşoara, Argeş). *Când să* ***cojeşte pielea*** *unui ied sau a unui miel, anume pentru burduf, nu să mai spintecă peste tot* (*id.* / pct. 679, Cepari, Argeş). *Am pus rosacu acolo* [în cabină], *că dimineaţa* ***să****-l* ***cojim*** [jderul] *şi când el a înviat, râcâia în rosac* (TDM, I, 56, pct. 676, Lereşti, Argeş): *Mielu-l* ***cojim*** *frumos* (AFLR / pct. 721, Andreiaşu de Jos, Vrancea). Notaţiile din ALRR – Munt. şi Dobr., V, Pl. 180, cuprinzând răspunsuri la chestiunea [2529] „Ce zici că faci cu mielul, când, după ce l-ai tăiat, iei pielea de pe el?", confirmă verbul *coji*, aproximativ în aceleaşi zone, din partea sudică a ţării, de unde au fost extrase exemplele citate *supra*, respectiv, Argeş (majoritar, pct. 674, 676, 677, 681, 682) şi Vrancea (pct. 721). Secvenţa pleonastică înregistrată, *cojeşte pielea*, atestă perpetuarea bazei derivative ca formaţie verbală.

Coji a dezvoltat un sens figurat „a bate foarte tare pe cineva (până la a-i lua pielea)", sens cu care a fost atestat în Pârteştii de Jos, Suceava: *Dacă mai faci o poznă, te* ***cojesc*** (LR, XI, 1962, 6, 648), *ad-litteram*, „îţi iau *coaja* = pielea" (cf. *a fi vai şi amar de pielea cuiva* – v. DLR s.v. *piele* I.1.). Acelaşi înţeles, pe baza expresiei corespunzătoare, a fost notat de Herzog, Gherasim, M. IV 43: *a coji* (pe cineva) *în bătăi* „a(-l) bate bine".

În paralel, dicţionarele înregistrează un paronim, dar cu acelaşi sens, *coşi*, atestat începând cu LB. Cele mai multe înregistrări, în expresia dezvoltată, *a coşi în bătaie*, provin din Bucovina şi din nordul Moldovei: *De n-ar afla toate în rânduială şi macul strâns pănă-ntr-un fir, curat-curăţel, apoi să ştie că* ***or coşi****-o* ***în bătaie*** (Sbiera, *Poveşti*, 214/2). *Ia ciomagul lui de văcărie, căci era văcar, şi unde prinde a mi-l croi pe cel de la margine, adică pe bietul Sfântu Petrea* [...]. *Atunci Sfântul Petrea zise: „– Doamne, mai dă-te şi Tu la margine, că pe mine m-****a coşit în bătaie****!"* (*Şez.*, I, 264/12 – Suceava). *De nu-i repede la picior, îl* ***coşeşte în bătaie*** (Elena Sevastos, *Nunta*, 260/16). *Îţi vine câteodată* ***să-i coşeşti în bătaie****, dac-ai sta să te potriveşti lor* (Creangă, *Amintiri*, 39/6).

Originea lor comună (?) sau numai apropierea paronimică determină suprapunerea acestora: ***Mă coşeşc*** *şi* ***m-or cojit*** *puricii* (Herzog, Gherasim, M, IV, 241, 243).

DA consideră *coşi* un împrumut din ruteană, SDLR optează pentru rusă: *kokošiti* „a bate" ori sârbă: *kòsiti* „a sfâşia", atribuind aceluiaşi verb ambele accepţii: 1. „bat rău, snopesc, burduşesc": *l-a coşit în bătaie*, dar şi 2. „ciupesc, pişc tare": *Ne-****au coşit*** *ţânţarii* (Creangă). CADE procedează similar, reunind ambele înţelesuri s.v. *coşi*, cu repartiţia „Mold., Bucov., Trans."

Greu departajabile, formal şi semantic, *coji / coşi* ar putea avea aceeaşi origine. Formal, descendenţa *coşi* < *coji* nu este imposibilă. Menţionăm că în ALRR – Munt. şi Dobr., V, Pl. 157 / pct. 714, pentru „boală la oi, manifestată prin descuamare şi căderea lânii", se indică var. *coşi*, în loc de *coji*. Această posibilitate ar fi deschis drumul către etimologia populară şi cel puţin unele acţiuni să fie raportate la *coş(i)* „inflamaţii mici ale pielii provocate de înţepăturile unor insecte (purici, ţânţari)". Situaţia a fost favorizată de restrângerea tot mai evidentă a ariei de răspândire a fostului împrumut *coajă* şi a verbului corespunzător, creat pe

BDD-A10132 © 2014 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 02:02:24 UTC)

terenul limbii române. De altfel, pentru început, în absența unor materiale dialectale sistematice, informațiile, în privința acestora, erau cu totul precare. Aşa se şi explică poziția DA de s.v. *coşi* III, prin apropiere de *coajă*, refl. „a se coji, a se beli de scoarță” (LB); tranz. „a coji, a beli” (LB). Departajarea celor două paronime s-a operat până la un punct, căci dacă *coji, cogi* înseamnă „a bate zdravăn”, în schimb *coşi*, cu excepția atestării *cogi* din Bucovina (v. Herzog, Gherasim, M, IV, 241, 243), pare specializat pentru agresiunea insectelor mici, iar *coji*, la rândul lui, la fel de specializat pentru acțiunea omului (ori a animalelor) asupra altor animale = „écorcher”. În plus, *coji* exprimă şi sensul „a bate” în grade diferite, până la …a desprinde pielea cuiva, care „a luat-o pe coajă”.

6. Termenul *coajă* se regăseşte în observațiile lui Gh. Ghibănescu, referitoare la influența slavă asupra limbii române. El observă că unele împrumuturi au fost întrebuințate „pentru a numi lucrurile de acelaşi fel în seria animalelor şi a plantelor” (*Vorbe*, 24), întrucât existau deja suficienți termeni moşteniți din latină. Un astfel de caz „elocvent” este considerat „slavicul *coajă*, alături cu latinul *piele*” (*id., ib.*). În explicațiile următoare, el elaborează o adevărată etimologie pornind de la *coajă*: *Numai pielea nespălată se* ***cojeşte*** [= se durifică, crapă, amintind pielea animalelor, căci devine *coajă*, ca a acestora, accepție neevaluată de Gh. Ghibănescu – n.n.], *altfel copacii la noi au* ***coajă****, iar nu piele, pot avea cel puțin pieliță. Muntenii care au văzut pe cei de la şes că umblă cu pulpele goale şi, deci, au pielea crăpată, i-au poreclit în derâdere* ***cojeni****, adică au* ***coajă*** *pe trup în loc de piele* (*id., ib.*). Observația, de altfel, justă, ar trebui amendată prin corelare cu înțelesul etimologic, mult mai plauzibil cu referire la modificările suferite de pielea omului. În sensul afirmațiilor de mai sus, menționăm participiul *cojit(ă)*, cu un sens cristalizat, în conformitate cu accepția originară a bazei derivative [în legătură cu mâinile sau picioarele omului] „asprite, cu crăpături, amintind, prin duritatea epidermei, pielea animalelor”: *Învârtind căciulile în mâinile lor,* ***cojite*** *de soare şi de ger* (Delavrancea, *Sultănica*, 174). *Privirile lui se opreau pe mâinile ei …* ***cojite*** *şi butucănoase* (Vlahuță, *Nuvele*, 16). Cu alte cuvinte, *cojite* semnifică „degradate” până la a evoca *coaja* animalelor.

În fond, Ghibănescu, pentru a explica conturarea termenului peiorativ *cojan*, se raportează la *coajă* „scoarță”, şi nu la accepția „piele”, care, neîngrijită corespunzător, *se cojeşte*. CDER, 2181, nu respinge ipoteza, ci o reia: *Obişnuind să meargă cu pulpele goale, pielea* [cojenilor] *li se îngroaşă până ajunge la aspect de scoarță, dar, mai curând, este vorba de o etimologie populară; trebuie să ne gândim la o evoluție de la scoarță, „coajă” la „aspru, cu grunji” şi de aici la „necioplit, grosolan”*. Şi Ciorănescu, ca şi Ghibănescu, nu are în vedere semantismul „pellis”, atras şi derutat de un altul, actual şi evident, „scoarță (de copac)”.

În esență, *cojan* constituie un termen peiorativ. Dicționarele oferă definiții din care rezultă respectiva calitate, începând chiar cu LM: „apelațiune ce muntenii sau mocanii aplică câmpenilor, aşa încât **munteanu** sau **mocanu** se opune la *cojanu.*” DA 1. „poreclă dată țăranilor munteni de către ardeleni (Părvescu, *Hora*);

BDD-A10132 © 2014 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 02:02:24 UTC)

numire dată în batjocură sau ca insultă de către **munteni** (locuitori de la munte) *câmpenilor*, folosită pentru a deosebi **mocanii** de la plai de podgorenii (*cojanii*) de la vale". CADE „poreclă dată locuitorilor de la şes de către cei de la munte"; „poreclă dată **ţăranilor din Muntenia** de către *ardeleni.*" SDLR iron. „câmpean, locuitor de la câmp". TDRG nu tratează termenul! NŞDU (reg. în opoziţie cu *mocan*) „locuitor de la câmpie" (s.v. *coajă*). MDA 1. „poreclă dată ţăranilor din Muntenia de către ardeleni." 2. „nume depreciativ dat de locuitorii din zone muntoase şi deluroase ţăranilor de la şes." 3. „nume întrebuinţat pentru a face distincţia între mocanii de la plai şi podgorenii de la vale."

Dacă, în general, termenul *mocan(i)* se atribuie locuitorilor dintr-o provincie a ţării (Transilvania), în opoziţie cu cei din Muntenia, sau celor de la munte, în opoziţie cu cei de la şes, *cojan(i)*, alteori, distincţia de bază devine operantă în cadrul aceluiaşi ţinut (cf. Arvinte, *Terminologia*, 157, *cojan* „poreclă dată unui locuitor din regiunea de deal a Moldovei de către cei de la munte"). El îşi păstrează constant caracterul de poreclă şi o anumită conotaţie peiorativă.

Pentru început, diferenţele dintre cele două categorii erau evidente în port, după care se recunoşteau[2]: *În unele locuri vedeam numai **cojani**, în altele erau numai **mocani**. În câte un sat îi găseam şi pe unii şi pe alţii. Şi între ei observam deosebiri. **Cojanii** îşi băteau joc de ceoarecii **mocanului**. Acesta îşi lega mireasa cu **giumbir**, **cojanul** cu **bariş**. Celălalt dăruia numai la masa-mare şi râdea de „calicia" **cojanilor*** (Gr. Antipa, *Pescăria şi pescuitul în România*, 1916, 745). Confruntarea, de alfel, permanentă, este descrisă de I. Stoian, *Păstoritul*, pentru jud. Râmnicul-Sărat, unde *mocan* şi *cojan* se atribuiau reciproc ca supremă injurie. Pentru Teleorman, M. Preda (*Moromeţii*, 300) consemnează un schimb de cuvinte la nivelul director / învăţător în Siliştea-Gumeşti: ***Mocane**! Ai venit aicea în **iţari** şi te-ai ghiftuit ca un porc şi acuma urli şi strigi la el de parcă ar fi ordonanţa ta! Obraznicule! Neruşinat ce eşti, fir-ai al dracului de **mocan**!* În timp, lucrurile au luat o întorsătură neaşteptată. În unele locuri, mocanii au revenit din ce în ce mai des, la marginea unei pădurici sau a unei gârle, apărând „o nouă târlă, adică un nou mic sat mocănesc". *Astfel, câmpia Râmniculuі* [Sărat] *se umplu de aceste târle. Ele se mutau din loc în loc după păşune. Locurile rămase după mutarea lor se numeau „silişti" şi erau privite ca cele mai bune pentru agricultură* (Stoian, *op. cit.*, 42). În acest fel, între *mocani* şi *cojani*, s-a creat o anumită dependenţă, unii preluând „cu bucurie" locurile „îngrăşate" de ceilalţi. Dar *târlele* s-au alipit satelor de *cojani*, astfel încât localnicii stabili şi păstorii au început lupta pentru dominaţie. Uneori, *cojanii* au fost asimilaţi de noile aşezări mocăneşti, alteori, s-a-ntâmplat invers:

[2] Desemnarea unilaterală dovedeşte faptul că minoritarii atrăgeau supranumele din partea populaţiei majoritare. Acesta i-a însoţit pe purtătorii lui în timp şi în spaţiu. În comunităţile româneşti din Ucraina, situate la est de Bug, am întâlnit *Mocăni* ca nume al unei părţi din sat, dar şi al locuitorilor acesteia, fără să se mai ştie explicaţia: ***Mocăni**, eu aşa am apucat, da de ce ne zice aşa, eu nu ştiu. Ne ducem devale în ţentră: „Iacă au venit **mocăni**!"* (Alexandrovka, raion Voznesensk, reg. Nikolaev).

BDD-A10132 © 2014 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 02:02:24 UTC)

agricultura trece pe planul întâi, păstoritul rămânând în plan secund. *Mocanii* au devenit agricultori, îndeletnicire practicată cu „un fel de silă” (*id., ib.*). Ei pretind să fie socotiți în continuare *mocani*, chiar dacă nu mai au niciun „picior de oaie”, drept cea mai bună dovadă a prestigiului cu care fusese investit odinioară termenul. Stabiliți, în acelaşi mod, în Dobrogea, devenind sedentari (= localnici), afirmă şi întreţin acelaşi sentiment faţă de populaţia agricultoare băştinaşă: *Pentru locuitorii locului, pentru* ***mocani*** *adică, cel care vine din aceste părți cu terenuri arabile, privit cu dispreț, este un* ***cojan****, termen a cărui origine nu a putut fi pe de-a-ntregul lămurită. Există un antagonism între aceste două părți de neam, ca cel ce exista cândva între geții de la mal şi dacii de la munte.* (Nicolae Iorga, *Locul Românilor în istoria universală*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1985, p. 108).

Cojan, în timp, a cunoscut o specializare de sens pe care dicționarele nu au înregistrat-o. Cuvântul denumeşte nu numai pe „ţăran”, în general, ci şi pe „ţăranul sărac”, în special, din Bărăgan, cu alte cuvinte, *cojan* reprezintă un sinonim pentru categoria socială amintită. De altfel, în opera lui P. Istrati, *Ciulinii Bărăganului*, termenul apare cu ambele nuanțări semantice:

1. „ţăran”:

> *Uite: domnu' Vasilică, judecător la Călăraşi; domnu' Andrei, ceaprazar la Bucureşti, domnu' Take, mare stâmbar la Brăila! Ăştia toți sunt băieți de* ***cojani*** *de pe la noi. Ce-ar fi fost ei azi, dacă nu plecau? Argați! Nişte târâie-brâu! Şi-au ajuns oameni*! (*Ciulinii*, 197)[3];

2. „ţăran sărac”:

> *Era o mulțime de* ***cojani*** *cu căruțele, gata să ne ducă până la Feteşti sau şi mai departe încă.* (184).
>
> *Cu faţa zbârcită de amărăciune,* ***cojanul*** *cântărea în palmă ştiuletele, îl privea lung, îl mirosea şi se văicărea. Erau nişte bieți nevoiaşi, vlăşcenii ăştea, la fel cu-ai noştri de pe Ialomița:* ***slabi, numai piele şi os*** [= coajă, n.n.], *cu fruntea brăzdată de tineri încă, privirea tulbure, nebărbieriți cu săptămânile. Pe cămăşile lor, lungi pân' la genunchi, nu mai puteai număra peticele. Pantalonul nu era decât o grămadă de zdrenţe.* ***Desculți, cu capul gol****, adevărați cerşetori, mă durea sufletul pentru ei de parcă mi-ar fi fost toți neamuri. Nevestele lor, dacă treceau de treizeci de ani, păreau bătrâne.* (p. 222).
>
> *Era un țigan pricopsit, unul dintre acei rotari-fierari care au pământuri frumoase şi mănoase muncite de* ***cojani*** *ca de-alde noi.* (p. 180).
>
> *S-au dus* ***cojanii*** *singuri la curte, dar boierul, care era şi deputatul județului, tocmai plecase la Bucureşti, în noaptea aia. Logofătul îi primi şi mai rău decât primarul: îi înjură urât de tot şi puse pe argați să-i gonească.* (p. 229).
>
> *– Aşa e! Aşa e! strigară* ***cojanii****. Vrem pământurile noastre!* (p. 234).
>
> *E faimoasa lor expoziție, toată numai clădiri albe, răsărite ca din basme. Sunt expuse acolo de toate, mai ales case ţărăneşti, un sat românesc cum noi habar n-avem, familii de* ***cojani*** *grăsulii şi îmbrăcați în costume naționale, care-arată parc-ar fi toți*

[3] Citatele au fost extrase în totalitate din aceeaşi operă a lui P. Istrati, *Ciulinii Bărăganului*, Chişinău, „Litera”, 1997.

BDD-A10132 © 2014 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 02:02:24 UTC)

numai primari, nişte vite nemaipomenit de frumoase care nu seamănă deloc cu cele pe care ni le mănâncă nouă câinii. (p. 241). *Niciodată n-am fi crezut că mizeria* ***cojanilor*** *şi cruzimea boierilor ar putea dezlănţui asemenea grozăvii.* (p. 251)[4].

În legătură cu originea cuvântului, se cuvine să subliniem faptul că dicţionarele, majoritar, au omis problema din structura articolului corespunzător, altfel spus, fără a onora paragraful rezervat etimonului. În SDLR se propune v. sl. *kožanŭ*. Anterior, în viziunea LM (Glosar), cuvântul reprezenta, după formă, un derivat de la *coajă*, cu „însemnarea «piele de oaie»", aceasta din urmă lipsind din dicţionarul propriu-zis. Prin urmare, *cojan* ar semnifica „cel care poartă veşminte din piele de oaie". Pentru astfel de haine ni se par potriviţi, mai ales, *mocanii*, în calitate de *oieri*, şi nu cîmpenii, recunoscuţi pentru sărăcia lor şi, prin urmare, pentru imposibilitatea de a fi avut în proprietate atâtea oi, încât să poarte, cu toţii, cojoace, dacă aceasta ar fi explicaţia reală.

Poate că Ghibănescu a intuit motivaţia poreclei, generată de faptul că locuitorii de la câmpie umblau, de regulă, fără încălţăminte şi nu îşi protejau pielea, „ajutaţi" de climă, mai mult decât în regiunile muntoase, dar şi de sărăcie. Aspectul rebarbativ al epidermei, durificate de grele încercări şi schimbări de anotimpuri, cărora aceştia din urmă le făceau faţă, statornic, cu picioarele goale (v. *supra*: *slabi, numai piele şi os; desculţi, cu capul gol*), amintea, probabil, pielea animalelor, mai ales degradată, care multă vreme a continuat să se numească cu împrumutul slav *coajă*. De aici şi transferul onomastic, ca termen peiorativ, pentru vitele slabe, neproductive, în Bucovina (v. *supra*), Maramureş, astăzi chiar (informaţie orală), sudul Transilvaniei. Probabil, exemplarele „piele şi os" au fost supranumite *coji*, înfăţişarea acestora devenind cu desăvârşire respingătoare. Este foarte probabil ca ţăranii de la câmpie, prin starea şi aspectul membrelor inferioare, mai mereu fără încălţăminte, să fi amintit astfel de animale şi să-şi fi atras supranumele. De aceea, celui care, prin fizicul său, evoca ceea ce se numea metaforic *coajă*, i s-ar fi atribuit sugestiv, într-o anumită perioadă, porecla *cojan*.

7. Împrumutul slav *coajă* „pellis", pătruns în limba română când deja *piele*, moştenit, se generalizase, după cum a observat Gh. Ghibănescu, a avut puţine şanse de a se impune prin concurenţă. Limba de adopţie nu l-a respins total, ci, în cele din urmă, i-a găsit valoare de întrebuinţare într-un anumit registru stilistic, ca lexem peiorativ pentru a denumi animalele într-o stare avansată de degradare, iar ca derivat şi pentru o anumită categorie de ţărani comparabili prin condiţia fizică cu acestea. Cu sensul propriu, cuvântul se regăseşte în derivatul intern *coji*, în relaţie de sinonimie cu *beli* şi *jup(u)i*, supravieţuind pentru transparenţa sa lexicală deplină: „a îndepărta *coaja* unui animal sacrificat". Cuvântul a depăşit frontierele vocabularului dialectal în două circumstanţe: 1. împreună cu expresiile create, *a o lua pe coajă* (în diverse variante), *a-l mânca* (pe cineva) *coaja*, fiind preluat de limba comună pentru capacitatea ironico-sugestivă a acestora; 2. primitivul, cu

[4] Mulţumim, şi pe această cale, colegului Victor Celac, care ne-a pus la dispoziţie citate din corpusul de texte electronice al Institutului de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti".

BDD-A10132 © 2014 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 02:02:24 UTC)

înțelesul fundamental, a fost „promovat” şi valorificat în lexicul de argou, mizându-se, tocmai, pe slaba lui cunoaştere, mai degrabă necunoaştere, la nivelul limbii comune, de către persoane familiarizate cu semantismul învechit şi regional al acestuia, printr-un „transfer” de pe un palier lingvistic pe altul, cu mult mai puțin accesibil decât precedentul.

Accesul împrumutului *coajă*, ca potențial rival al lui *piele*, a fost obstrucționat, de la început, de omonimia de care era puternic afectat. Multiplele sensuri cu care a pătruns în limba română defavorizau uzul împrumutului cu accepția sa fundamentală. De aceea, supraviețuirea i-a fost impusă prin crearea, în principal, de termeni şi expresii peiorative, susceptibile de transferuri în alte paliere ale limbii pentru capacitatea lor sugestivă.

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE

AFLR = *Arhiva fonogramică a limbii române* a Institutului de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”.

ALR I, 1, 2 = *Atlasul lingvistic român*. Publicat de Muzeul limbii române din Cluj, sub conducerea lui Sextil Puşcariu. Partea I, vol. I, Cluj, 1938 [h. 1–150], vol. II, Sibiu, Leipzig, 1942 [h. 150–302], (punctele 012 Liumnița, 013 Țârnareca; anchete efectuate de Sever Pop).

ALRR - Munt. şi Dobr. = *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Muntenia şi Dobrogea*, de Teofil Teaha, Mihai Conțiu, Ion Ionică, Paul Lăzărescu, Bogdan Marinescu, Valeriu Rusu, Nicolae Saramandu, Magdalena Vulpe, Bucureşti, I-II, 1996; III, 2001; de Teofil Teaha (coord.), Ion Ionică, Bogdan Marinescu, Nicolae Saramandu, Magdalena Vulpe, IV, 2004; de Teofil Teaha (coord.), Bogdan Marinescu, Nicolae Saramandu, V, 2007.

Arvinte, *Terminologia* = V. Arvinte, *Terminologia exploatării lemnului şi a plutăritului*, în „Studii şi cercetări ştiințifice”, Filologie, Anul VII (1957), fasc., p. 1–185.

Atanasov 2002 = Petar Atanasov, *Meglenoromâna azi*.

Berneker = E. Berneker, *Slawisches etymologisches Wőrterbuch*, I Band (A–L), Heidelberg, 1908.

Cap[2] = Th. Capidan, *Meglenoromânii. Literatura populară la meglenoromâni*, vol. II, 1928.

Densusianu, ILR = Ovid. Densusianu, *Istoria limbii române*, vol. I, II, ediție îngrijită de J. Byck, Bucureşti, 1961.

Dialectologie = *Dialectologie română*, de Matilda Caragiu Marioțeanu, Ştefan Giosu, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Romulus Todoran, Bucureşti, Editura didactică şi pedagogică, 1977.

Dms = Nicolae Paia, Teodor Minda, *Dicționar megleno-român* (lucrare în manuscris aflată în *Arhiva* Institutului de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”.

DP = Dimitrie Papatsafa, *Prikozmur din Meglenia* (*Мегленеко – Влашки приказни*), Skopje [1997].

Ghibănescu, *Vorbe* = Gh. Ghibănescu, *Din traista cu vorbe* (101 curiere literare), Iaşi, 1906.

Gl. Argeş = D. Udrescu, *Glosar regional Argeş*, 1967.

GS = „Grai şi suflet”. Revista Institutului de Filologie şi Folclor, publicată de Ovid Densusianu, Bucureşti (1924) ş.u.

Herzog, Gherasim = Eugen Herzog, Vasile Gherasim, *Graiul dialectului mărginean*, în „Codrii Cosminului”, 1924, p. 355–401.

BDD-A10132 © 2014 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 02:02:24 UTC)

Laurian, Massim = A. T. Laurian şi I. C. Massim, *Dicţionarul limbei române*, I–II, Bucureşti, 1871, 1876.
Lexic. reg. = *Lexic regional*, I, redactor coordonator: Gh. Bulgăr, 1960; II, redactor-coordonator: Lucreţia Mareş, (Societatea de Ştiinţe Istorice şi Filologice), bucureşti, 1967.
Mărgărit CES = Iulia Mărgărit, *Comentarii etimologice şi semantice*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2007.
MDA = Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti"; *Micul Dicţionar Academic*, vol. I, Literele A–C, 2001; vol. II, Literele D–H, 2002; vol. III, Literele I–Pr, 2003; vol. IV, Literele Pr–Z, Bucureşti, 2003.
Mihăilă 1960 = Gh. Mihăilă, *Împrumuturi vechi sud-slave*, Bucureşti.
Pap M[2] = Pericle Papahagi, *Megleno-românii. Studiu etnografico-filologic*. Partea III, *Texte*, 1902, p. 45–184.
Pârvescu 1908 = Pompiliu Pârvescu, *Hora din Cartal*, I, Bucureşti.
Puşcariu, LR = Sextil Puşcariu, *Limba română*. Vol. I, *Privire generală*, Bucureşti, 1940.
Sbiera, *Poveşti* = Ion al lui G. Sbiera, *Poveşti poporane româneşti*. Din popor luate şi poporului date de ... Cernăuţi, 1886.
SDLR = August Scriban, *Dicţionaru limbii româneşti (etimologii, înţelesuri, exemple, citaţiuni, arhaizme, neologizme, provincializme)*. Ediţiunea întâia, Iaşi, 1939.
Sevastos, *Nunta* = E. Sevastos, *Nunta la români,* Studiu istorico-etnografic comparativ, Bucureşti, 1889.
Stoian, *Păstoritul* = I. Stoian, *Păstoritul în Râmnicu-Sărat.* (În revista „Grai şi suflet", VI, 1934).
Şez. = „Şezătoarea". Revistă pentru literatură şi tradiţii populare, Fălticeni, anul I, 1892 ş. u.
Teodorescu, P. P. = G. Dem. Teodorescu, *Poesii populare române*, Culegere de ..., Bucureşti, 1885.
TDM, I = *Texte dialectale. Muntenia*, sub conducerea lui Boris Cazacu. Vol. I, de Galina Ghiculete, Paul Lăzărescu, Maria Marin, Bogdan Marinescu, Ruxandra Pană, Magdalena Vulpe, Bucureşti, 1973.
Vasiliu, *Cântece* = Al. Vasiliu, *Cântece, urări şi bocete de-ale poporului*, adunate de ..... Bucureşti, 1909.
Zafiu 2010 = Rodica Zafiu, *101 cuvinte argotice*, Bucureşti, [editura] Humanitas.

SOUS LA SUGGESTION DE SEXTIL PUŞCARIU. SUR LES TRACES D'UN SÉMANTISME PERDU: *COAJĂ* « PELLIS »

(Résumé)

L'auteur discute «le cas» d'un vieux emprunt slave, *coajă*, dont le sémantisme étymologique, selon certains linguistes (Sextil Puşcariu, Gheorghe Mihăilă), n'existerait plus en roumain.

En partant des choix des matériaux dialectaux, plus vieux et plus anciens, la présente intervention commente « le destin» de ce terme, conservé exclusivement dans les parlers, au sens originaire de « peau » (d'homme ou d'animal). Récemment il a été transféré dans le vocabulaire argotique pour sa capacité de suggestion: coajă « portefeuille ». L'article relève également le trajet inconnu du vieux mot slave et sa vitalité au niveau dialectal où l'on a développé une vraie famille lexicale.

Cuvinte-cheie: *coajă, cojan, coji, derivare, derivat, mocan.*
Mots-clés: *coajă, cojan, coji, dérivation, dérivé, pastoureau*.

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti"
Bucureşti, Calea 13 Septembrie nr. 13

BDD-A10132 © 2014 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 02:02:24 UTC)